

Yunus Əmrə Azərbaycan mühiti müstəvisində

Xuraman Hümətova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: hummatovax@mail.ru

Annotasiya. Türk dünyasının böyük mütəfəkkiri və sufi şairi Yunus Əmrənin doğulduğu yer hələ də tam olaraq elm aləminə dəqiq məlum deyil. Bu övliya şairin harada doğulub, harada ölməsi haqqındakı müxtəlif mülahizələr insanları daim düşündürmüşdür. Elə bu səbəbdəndir ki, şairin doğum və ölüm yerinin bu vaxta qədər dəqiq məlum olmaması müasir elmi araşdırmalarda birmənalı olmayan fikir və mülahizələrə gətirib çıxarır. Araşdırmalarda Anadolunun bütün bölgələrindən tutmuş, Azərbaycanda belə məzarının olması bu övliya şair haqqında həqiqəti deməyə çətinlik yaradır. Doğulduğu yerlə bağlı versiyalardan biri, şairin Karaman və Eskişehir'dən olduğu Hacı Bektaş Vəlinin "Vilayətnamə"sindən alınan məlumatlardır. Sufi şairi Niyazi Misriyə görə Yunus Əmrənin məzar yeri və türbəsi Lümniyədir.

Açar sözlər: Yunus Əmrə, doğulduğu yer, Anadolu, Karaman, Sarıköy, Azərbaycan

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 15.10.2021; qəbul edilib – 23.10.2021

Yunus Emre at the level of Azerbaijan environment

Khuraman Hummatova

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: hummatovax@mail.ru

Abstract. Place of birth of prominent Sufi-poet and thinker of Turkish world Yunus Emre is still unknown and this is due to mismatch of information from different sources, different results of conducted researches. There are a lot of uncertain versions about place of his birth, life and location of his tomb. There are versions about location of his tomb and place of his birth from all provinces of Anatolia to Azerbaijan and this complicated possibility of authentic study of poet's life path. One of versions about place of poet's birth is that poet is from Karaman and Eskişehir, according to Hadji Bektash Veli's work "Vilayetname". According to sufi poet Niyazi Misri Yunus Emre's tomb is located in Lumni.

Keywords: Yunus Emre, place of birth, Anatolia, Karaman, Sarykoy, Azerbaijan

Article history: received – 15.10.2021; accepted – 23.10.2021

Giriş / Introduction

Türk dünyasının böyük övliya şairi Yunus Əmrə (1240-1320) türk dilinin sadələşməsi, türklərin islami ideyalarla yaşaması uğrunda daim mübarizə aparmış və bu mübarizəyə sadə

xalqın anlayacağı dildə yazdığı şeirlərlə nail olmuşdur. Bu övliya şairin harada doğulub, harada ölməsi haqqındakı müxtəlif mülahizələr daima insanları düşündürmüşdür. Elə bu səbəb-

dəndir ki, şairin doğum və ölüm yerinin bu vaxta qədər dəqiq məlum olmaması, müasir elmi araşdırmalarda birmənalı olmayan fikir və mülahizələrə gətirib çıxarır. Araşdırmalarda Anadolunun bütün bölgələrindən tutmuş, Azərbaycanda belə məzarının olması bu övliya şair haq-

qında həqiqəti ortaya qoymaqda çətinlik yara-dır. Bəzi araşdırmaçılar onu Sarıköy, Karaman, Aksaray, Sakarya, Tuzçu, Lumni, Bolu, Azərbaycanın Qax bölgəsindən olduğunu göstərir və bu yolla da ölməz sənətkarı öz yurddaşları sayırlar.

Əsas hissə / Main Part

Böyük Türk övliya şairi Yunus Əmrənin doğum yerinin müxtəlif əraziləri əhatə etməsi şairə olan sonsuz sevginin təəcəssümüdür. Yaşadığı zamandan dövrümüzə qədər şairin hörmət və nüfuzu o qədər böyük olmuşdur ki, insanlar onun adına çoxlu rəmzi qəbirlər yaratmış, ora müqəddəs yer kimi baxmışlar. Yunus Əmrə adına istinad edilən qəbirlərdən bir neçəsinin də Azərbaycanda olması fikri mövcuddur. Bu da şairin Azərbaycan xalqı arasında böyük sevgi qazandığını göstərir. Yunusun həqiqi məzarı onu sevənlərin könlündədir, – deyən Sevgi Ayvaz Göydəmir doğrudan da öz fikirlərində yə-nilməmişdir. M. Aslan “Əfsanələrə bürünmüş ömür” məqaləsində məsələnin bu cəhətini nəzərdə tutaraq yazır: “Yunus Əmrənin həyat hekayəsi get-gedə əfsanələşmiş, bir dastan qəhrəmanı kimi dillərə düşmüş, həyatı, şəxsiyyəti və şeirləri üzərində çeşid-çeşid rəvayətlər, yozumlar meydana çıxmışdır. Bu mənada Yunus Əmrənin tam iki tərcümeyi-halı vardır. Biri onu yeddi yüz il sevərək əsərlərini ərməğan kimi nəsilərdən-nəsilərə çatdıran, xalqın ağzında dinlənən Yunus Əmrə, o birisi isə elmi əsaslara söykənən Yunus Əmrə [1, s.25]. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Yunusun Azərbaycanda məzarının olması fikri inandırıcı sayıla bilər. Elə buna görədir ki, Azərbaycanın Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə “bəs nədəndir bir yerdə ölüb, min yerdə qazılmış məzarı onun”, – demişdir [18]. İlk öncə onu demək lazımdır ki, bütün bu doğum və ölüm yerlərinin müxtəlif coğrafi arealları aşması, bu övliya şairi “Anadolunun bütün ərazilərinə, Azərbaycanda məzarının olması səbəblərindən biri də o zaman Türk islam dünyasının hər tərəfindən bu ərazilərə axının güclü olması idi. İslam məmləkətləri ilə həmhüdud olduqları üçün islamıyyəti tezliklə qəbul edən islamlarla, Xəzər türkləri ilə, qıpçaqlarla daim münasibətdə olan Sır-Dərya

oğuzları səlcuqlardan daha öncə müxtəlif əmrətlər halında Mavərinnehrdən qalxaraq şimali İran yolu ilə Azərbaycan və Bizans imperatorluğu sərhədlərinə qədər gəlmişdilər” [9, s.226]. Demək, Qax rayonunun Oncalı kəndində Oğuz qəbiristanlığının olması heç də təsadüfi deyil. Bu axının özü ilə gətirdiyi oğuz türkləri yerli əhali ilə qaynayıb-qarıxdılar.

Bu, türk sufi şeyxlərinin Azərbaycana gəlməsini və yerli əhali ilə sıx əlaqədə olduğunu göstərir. Ehtimal olsa da, demək mümkündür ki, o zaman istər Tapdıq Əmrənin, istərsə də Yunus Əmrənin siyasi fəaliyyətlərinin mərkəzlərindən biri də yəqin bu ərazidə fəaliyyət göstərmiş və çoxlu tərəfdarları olmuşdur. Hal-hazırda yaxın zamanlara qədər bu müqəddəs övliyaların məzarı xalq tərəfindən ziyarətgah kimi insanların inam yerinə çevrilmişdir. Qax rayonunun Oncalı kəndində meşənin içərisində yerləşən bu qəbirlər bir metr hündürlükdə çaylaq daşları ilə hörülmüşdür. M. Nemətgızı yazır: “5-6 il bundan öncə biz orada işlədiyimiz zaman qəbirlərin üzərindəki daşların surətini yazıya köçürüb yazıları oxumuşduq. Həmin abidələr “Azərbaycan epigrafiq abidələri toplusu” çoxcildliyinin Şəki-Zaqatala zonasından türk-ərəb-farsdilli kitabələr (XIV-XX əv.) adlı II cildinə daxil edilmişdir. Alim yazır ki, Yunus Əmrənin 750 illik yubileyi ilə əlaqədar Türkiyədən gələn mədəniyyət işçiləri qəbrin üzərindəki yazılarla bağlı mənə müraciət etdilər, çünki sonradan o yazılar itmişdir. Mən Oğuz qəbiristanlığından Tapdıq Əmrənin qəbri üzərindən götürdüyüm estamptı tapdım, amma Şeyx Yunusun qəbri üzərindən götürdüyüm estamptı tapmasam da, qeyd olunan əsərin II cildinə həmin yazının mətnini bütövlükdə əlavə etmişəm. Şeyx Yunusun qəbri üzərindəki başdaşının ərəbcə kitabəsinin tərcüməsi belədir: “Biz torpaqdan günahsız yaranmışdıq, torpağa isə günahkar qayıdırıq.

Bu qəbri mərhum Şeyx Yunusun xatirəsini əziz tutmaq üçün Mirzə İbn Çələbi məşhur Soltan İbn Saleh, İbn Məhəmməd Zaman İbn imama Əli Allah onları bağışlamış h. 821 (1418) il tarixdə bina etdi” [13]. Müəllif sonra fikirlərinə davam edərək göstərir ki, Hacı Tapdıq babanın qəbri üzərindəki kitabənin tərcüməsi isə belədir: “Rəhimli və mərhəmətli olan Allahın adıyla, hər iki dünyanın Rəbbinə həmd olsun. Onun yaratdığı Məhəmməd və onun nəslindən hamısına salam və salavat olsun. Bu evi (qəbir evini) Şeyx Mirzə ibn Çələbi və Şeyx Salman ibn Saleh 1207-ci ildə bina etmişdir” [13]. Bu məlumatlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, qəbrlər arasındakı zaman fərqi çoxdur. Bu da istər Tapdıq babanın, istərsə də Yunusun ölüm illərini göstərmir, amma qəbirləri inşa edəninin adı eynidir. Bəlkə bu şəxslərin adının eyni olması onların bir təriqətlə bağlılığını, adın da nəsil şəcərəsində təkrar qoyulması, bu yolla həmin təriqətə bağlılığın qorunmasıdır. Bu xüsusiyyət ənənə adların qoyulmasında da özünü göstərir. Şairin qəbrinin Azərbaycanda olması, onun Azərbaycana gəlməsinə dair divanında işarələr var.

Yunusun divanında yer alan beytlərdən məlum olur ki, şair təkcə Anadolunun şəhər və kəndlərini deyil, həmçinin bir sıra qonşu müsəlman məmləkətlərini də gəzib dolaşmışdır. O, Azərbaycanın Şamaxı, Naxçıvan Qax kimi bölgələrində olmuş, bu əraziləri “Yuxarı ellər” adlandırmışdır:

*Gəzdim Urum ilə Şamı, Yuxarı elləri hamı,
Çox axtardım bulammadım, söylə qərib,
mənciləyim. [14, s.443]*

A.Gölpınarlı, N.Baharlı, B.Kudelin, A.Rüstəmov və başqa alimlər burada “yuxarı ellər” dedikdə Azərbaycanın nəzərdə tutulduğunu bildirirlər. Onu da demək lazımdır ki, o dövrdə vəhdəti-vücuda dərvişlər diyar-diyar gəzib öz təriqət görüşlərini yayırdılar. Ola bilsin ki, Yunus da tapşırıq alıb səyahətə çıxmış və bu cür səyahətlərdən təsirlənərək şeirlər yazmışdır.

*Qeysəri Təbrizi Sivas Naxçıvan Maraş Şiraz
Könül sənə Bağdad yaxın aləmlərə divandasan*

*Endik Rumu qışladık çox xeyiri şər işlədi
Üç bahaq gəldi geri köçdük əlhəmdürüllah.*

[14, s.73]

Yunusun şeirlərində adıçəkilən yerlərin bir qismini onun şair təxəyyülünün məhsulu hesab etmək olar. Onun hansı tarixlərdə hansı ölkələrdə qalması haqqında dəqiq məlumat olmasa da, Təbriz, Sivas, Maraş, Bağdad və s. yerlər haqqında məlumat verir. Əslində bir çox sufi şairlərin, aşıqların yad məmləkətlərə səyahətə çıxmaları məlumdur. “...Hacı Bəktaş Vəli Rum diyarına gəldiyi sırada orada Seyyid Mahmud Cəlaləddin Rumi, Hacı İbrahim Sultan kimi böyük mütəəvviflər arasında “İmrə” adlı qüvvətli vilayət sahibi vardı. Hacı Bəktaşın dəvəti üzrə bütün Rum ərənləri onun yanına gəldikləri halda, bir şeyx nədənsə icabət etmədi. Lakin Sarı İsmayıl adlı bir nəfəri onun ardınca göndərdilər. İmrə gəldi. Hacı Bəktaş Vəli əvvəl pərdə arxasından əlini ona uzadır. O, əli tutduqca Hacı Bəktaş Vəli pərdə arxasından çıxıb onunla görüşür. İmrə üç dəfə heyrətlə “Tapduq padşahım” deyir. Odur ki, İmrə Tapduq (Tapdıq – tapmaq, bulmaq, tapışmaq, buluşmaq, ibadət etmək; Bu gün ibadət etmək, pərəstiş etmək deməkdir) adını alır” [9, s.270-271].

Bu haqda Tofiq Hacıyev yazır: “Şübhəsizdir ki, Yunusun gəzəri həyatının əksəriyyəti Azərbaycanda keçmişdir. Onun Azərbaycanla bağlılığını göstərən başqa amillər də var. Şimali Azərbaycanda “İmrə” adı ilə toponimlər yaşayır. Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan ərazisində belə adlar var: İmir kəndi (Amrneuli rayonu), İmirhəsənli kəndi (Bolnisi rayonu), Dağ İmir kəndi (Kalinin rayonu). Həmin ərazilərdə İmir antroponimi geniş yayılıb. Bunlar İmir oğuz tayfasının adı ilə bağlı olmalıdır. Gürcüstanın İmereti hissəsinin adı da, güman ki, bu sözlə izaha gəlir. Bilindiyi kimi, Yunus Qaramanlıdır. Cəbrayıl rayonunda Hacı Qaraman adlı bir pir var. Gediş-gəlişi ziyarətgahlardan biridir. Çox kəramətli övliya olub. Ona güclü inam bəslənir. El arasında yaşayan məlumat deyir ki, təriqət sahibi olub. Hacı Qaramanın qəbrinə yaxın kəndlərdən biri Sofulu, biri Çələbi-lərdir. Sofulu “sufili” sözünün ağız-şivə formasıdır. Şəksizdir ki, bu sufilər nəslə təəvvür təriqət mürşidi Hacı Qaramanın müridləri olmuş-

dur. İndi rayonun ora yaxın kəndlərində böyük nüfuz sahibi çələbilər yaşayırlar. Əsillərini Hacı Qaraman nəslindən sayırlar. Ulu babalarından gələn məlumatı yaşadırlar ki, Hacı Qaraman Anadoludan gəlib. Bu çələbilərin Türkiyədə qohumları var – qədim nəsil əlaqəsidir. Bu çələbilərin savadlıları babalarından aldıkları məlumata görə Hacı Qaramanın Yunus Əmrə nəslindən olduğunu təsdiqləyirlər. Bu da maraqlıdır ki, rayonun məhz həmin hissəsindəki kəndlərdə “İmir” və “İmrəli” kişi adı işlənir” [8].

Yunus Əmrə şeirlərində adıçəkilən yerlərin bir qismini onun şair təxəyyülünün məhsulu hesab etmək olar. Əslində bir çox sufi şairlərin, aşiqlərin yad məmləkətlərə səyahətə çıxmaları məlumdur.

Azərbaycan və Türk ədəbiyyatşünaslığında mübahisələrə səbəb olan aşağıdakı beytə diqqət yetirmək yerinə düşərdi.

*Mən dərvişəm deyənə bir ün edəsim gəlir,
Sıyırtıran səsinə varıp yetəsim gəlir. [14, s.623]*

– mətləsi ilə başlayan qəzəlin məqtə beyti aşağıdakı kimidir:

*Dərviş Yunus, bu sözü əyri-üyrü söyləmə
Səni siyğəyə çəkən bir Molla Qasım gəlir.
[14, s.624]*

Ə.Gölpınarlı şairin divanının qədim əlyazma nüsxələri əsasında bu beytin Yunus Əmrəyə aid olduğunu qəbul etmir və bu şeirin Şirvanlı Molla Qasım adlı şair tərəfindən Yunusun “Gəlir” rədifli məşhur vəhdəti-vücut əqidəsini sadə dillə izah edən şeirinə nəzirə olaraq yazdığını bildirir. Molla Qasım Azərbaycanda yaşayıb-yaradan bir aşiq olub və Yunusla bağlı bir beyti də im mübahisələrə səbəb olub.

*İşbu vücut şəhrinə hər dəm girəsim gəlir,
İçindəki sultanın yüzün görəsim gəlir.
[14, s.291]*

Türk dərvişlərinin oba-oba, el-el gəzib öz təriqət ideyalarını yaydıqları çoxsaylı elmi ədəbiyyatdan məlumdur. Yunus Əmrə də belə dərvişlərdən biri idi. Həm də o dövrdə məşhur türk sufilərinin həm nəzəri, həm də bədii əsərləri

çox tez bütün türk ölkələrinə yayıldığından Yunus Əmrənin ilahilərinin bu baxımdan Türkiyə və qonşu Azərbaycanda məşhur olması, Molla Qasımın da onun davamçısı olduğu təbii sayılmalıdır.

S.Mümtazın da qeyd etdiyi kimi, Yunusla əlaqəsi olan ancaq Şirvanlı Molla Qasım ola bilər. Bu faktla əlaqədar olaraq Q.Namazovla M.Mürsəlovun mülahizələri də maraqlıdır. “hər iki şairin adıçəkilən “Gəlir” rədifli şeirləri eyni dövrdə yazılmışdır” [12]. Bütün deyilənlərdən məlum olur ki, Molla Qasım Yunus Əmrənin Azərbaycanda davamçısı olmuşdur.

Türk sufi dərvişlərinin müxtəlif ərazilərə yayılmasında tənəzzülə uğramış Səlcuqlar dövləti böyük rol oynamışdır. Yunusun dilində işlədilən bir çox söz və ifadələr, qrammatik formalar müasir Azərbaycan türkcəsinə çox yaxındır. Bir sıra əyani misallarla fikrimizi təsdiq etməyə çalışaq. Məsələn, Yunusun dilində rast gəldiyimiz bir çox sözlər o dövr ədəbi türk dilində, yəni yenidən formalaşmağa başlayan oğuz ləhcəsində işlək olsa da, bugünkü Anadolu türkcəsində passiv fond təşkil edir. Yunusun çox işlətdiyi alqış (ədəbi Türkiyə türkcəsində qutlama), alışmaq (ə.t. tutuşmaq), ayruk (ə.t. başqa), aparıca (ə.t. tərtəmiz, Azərbaycan türkcəsində bu söz arxaikləşmişdir, ayuksuz, yaxud əsrük (ə.t. sərxoş), becid (ə.t. çabuk), ıssı (ə.t. sıcaq), iley (ə.t. qarşı), keleş (ə.t. söz). Kələçi sözü bugünkü Türk dilində unudulmuşdur, kızlık (ə.t. bəhəlik), eq (ə.t. ağıl), od (ə.t. atəş), sanmaq (ə.t. düşünmək), sin (ə.t. məzar), yuvan (ə.t. gecikmək), yuyla (ə.t. kokla), yay (ə.t. yaz), tuş (ə.t. arkadaş) və s. Bu sözlərin siyahısını artırmaq da olar. Ancaq misallardan göründüyü kimi, XIII əsr Yunusun dilində işlədilən bu sözlərin bir çoxu bu gün də Azərbaycan türkcəsində işlənməkdədir.

Bu gəzərgi dərvişlərin XIII əsrdə Anadolu-da, Suriyada, Misirdə türklərin geniş yayılmasında böyük xidmətləri olmuşdur. Mərkəzi Asiyadan başlayan monqol yürüşləri onsuz da zəif olan Səlcuq dövlətini sarsıtdı və süquta uğrattı. Bu dövrün siyasi çəkişmələrinin canlı şahidi olan Yunus Əmrə monqol-tatar yürüşünə münasibətini bildirərək yazırdı:

*Eşqin çəri saldı bəni könlüm evi iqliminə,
Canımı əsri eylədin, nidən bana yağı tatar.*
[14, s.312]

Monqol istilasından sonra xalq ağır vergi verməyə məcbur oldu. Bu dövrdə sufiləri insanlığın hardan gəldiyini, hara getdiyini, həyat, ölüm, ailə məsələləri düşündürürdü. Bu kimi fəlsəfi suallara cavabı xalqa daha yaxın olan sufi şeyxləri verməyə çalışırdılar. Yunusun xalq üslubunda yazdığı şerlərin əksəriyyəti monqol işğalı ərəfəsində və ondan sonrakı vəziyyətdən təsirlənərək yazılmışdı və yuxarıda sadalanan suallara fəlsəfi cavab idi. Monqol yürüşləri, dağıntılar, aclıq, səfalət xalqı ümitsiz hala salmışdı. Bu sosial şəraitdə təsəvvüf əhli maddi həyatın keşməkeşlərindən üz çevirən insanların qəlblərini və ruhunu saflaşdırmağa, bu dünyanın keçiciliyini və çətinliyin bir imtahan olduğunu göstərməyə çalışırdı. F.Köprülü yazırdı ki, monqol-tatar yürüşləri xalqı bezdirdiyi bir zamanda Xorasandan gələn dərvişlər xalqın diqqətini başqa bir səmtə – ilahi eşqə yönəldirdilər. R.Mollov yazır: “Sosial tarixi hadisələr Orta Asiyada hərəkət dairəsini genişləndirərək Azərbaycanda Nizami Gəncəvi kimi bir dühanı yetirdi. Bu hadisələr batıda son məkanı olan Anadoluya köçərək üç böyük şəxsiyyəti Rumi, Y.Əmrə və Bədrəddin Simavini yetirmişdir [5, s.161]. “Anadolu’daki uç beylikləri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk və İslâm dünyasının her tərəfindən gəlmiş her sınıftan və meslekten adamlarla doludur” [11, s.279]. Sufi təkyə və zaviyələri həm Səlcuqlar, həm də onların yerini tutan monqol-tatar sülalələri tərəfindən himayə olunurdular. Qeyd etmək lazımdır ki, sufizm Xorasanda, Azərbaycanda və Anadoluda daha geniş yayılmışdı. Təsəvvüf ədəbiyyatının ən gözəl əsərləri də məhz Anadoluda bu dövrdə yaranmışdı. Yunusun yaşadığı çağı xarakterizə edən H.Mazıoğlu yazırdı: “Yunus Əmrə monqol hakimiyyəti altına girən Anadoluda səlcuq dövləti siyasi gücünü itirdiyi, xalq monqollara ödənen ağır vergilərin yükü altında əzildiyi, din və məzhəb qovğaları üzərində tökülən qanlar, zülm, aclıq, yoxsulluq xalqın canından bezdiyi bir dövrdə yaşamışdı” [10, s.402].

Yunusun həyatı əfsanələrə bürünərək müasir dövrümüze qədər gəlib çatmışdır. Şairin həyatı-

nın bəzi illəri haqqında “Risalətin nüshiyə” əsərində özü dəqiq məlumat verərək deyir:

*Sözə tarix yeddiyüz yeddidir,
Yunus canı bu yolda fədadır.* [17, s.286]

Bu tarixdən göründüyü kimi, şair bu əsəri ömrünün yetkin yaşında qələmə almışdır. Prof. Camal Anadol “Könüllər sultanı Yunus Əmrə” adlı kitabında göstərir ki, İstanbul Bəyazid Dövlət Kitabxanasında bir məcmuədə belə məlumata rast gəlmişdir: “Yunus Əmrə sənə 720, yaşı 82” [8, s.60]. Bu sözlərdən belə məlum olur ki, Yunus Əmrə hicri 638 (miladi 1240-1241-ci) ildə doğulmuşdur. Bu fikrin təsdiqinə Yunus Əmrə haqqında ilk elmi araşdırma aparan görkəmli türk alimi F.Köprülünün “Türk ədəbiyyatında ilk mütəəvvüflər” əsərində rast gəlirik. F.Köprülü yazır: “Daha sağlığında mən-qəbələri bütün Anadoluya yayılan Yunus Əmrə böyləcə bir zaman yaşayaraq, bir çox ilahilər yazdıqdan və onların xalq arasında yayılmasını gördükdən sonra, hicri 707 (miladi 1307-1308) tarixini təqib edən sənədlər əsasında öldü. Əlimizdəki vəsiqələrə görə, vəfat tarixini açıq bir surətdə təyin edə bilmək, nə yazıq ki, mümkün deyildir [9, s.270-271]. Məhz biz də yuxarıda gətirdiyimiz nümunələrin daha etibarlı olmasına söykənərək, Yunus Əmrənin doğum tarixini 1240, ölüm tarixini isə 1320-ci il qəbul edirik.

Hacı Bəktəş Vəlinin “Vilayətnamə”sinə görə, onun haqqında xalq arasında söylənilən rəvayətlərin birində deyilir: Günlərin birində Yunus Əmrə eşidir ki, Kırşəhərə yaxın Suluca Karaköyüdə Hacı Bəktəş adlı bir pir var və hamıya yaxşılıq edir. Yunus da fikirləşir ki, o da Hacı Bəktəşə müraciət etsin. Hacı Bəktəşə çatmaq fikirləşir ki, köyə əliboş getməsin, qayıdıb, dağlardan alıc toplayır və heybəsinə doldurur. Hacı Bəktəşə Yunusun gəldiyini söyləyirlər. Yunusun bu hərəkəti Hacıya xoş gəlir və dərvişlərdən ona xəbər göndərir: Buğda istəyir, yoxsa hikmət? Yunus: Mən hikməti neyləyirəm, mənə buğda lazımdır. Hacı Bəktəş onun xurcununu ağzına qədər buğda ilə doldurmalarını tapşırır. Xurcunu doldurub Yunusa verir. Yunus yola düşür. Fəqət yolda: Mən nə etdim? – deyə öz-özünə fikirləşir. Əgər mən hikmət alsaydım, buğdanı da əldə edərdim, – deyə düşü-

nən Yunus geri qayıdır və deyir, – buğdanı boşaltsınlar, mənə hikmət verin! Hacı Bəktaş: O keçdi artıq, nəсібini Tapdıq Əmrədən al. Yunus bundan sonra Tapdıq Əmrəyə mürid olur. Qırx il ona qulluq edərək təkkəsinə odun daşıyır. Yunus 40 ildə bir dəfə də olsun təkkəyə əyri odun gətirmir. 40 ildən sonra təkkəni tərk edib bir hücrəyə çəkilmişdir. Uzun müddət Tapdıq Əmrə dərğahında çalışan Yunus bir dəfə mürşidindən icazə alıb səfərə çıxır və yolda gəzərgi dərvişlərə qoşulur. Bu dərvişlərin hər biri növbə ilə axşam olarkən əllərini göyə tutub Allahdan yemək istəyərmişlər. Allah da qeyb aləmindən onların yalvarış və dualarını eşidib dərvişlər üçün bir süfrə göndərmiş, onlar da göndərilən bu təam ilə nahar edərmişlər. Nəhayət, bir gün növbə Yunusa çatır və o da Allaha yalvararaq deyir ki, dərvişlər kimin hörmətinə dua edirlərsə, o kəsin haqqı üçün bizlərə yemək göndər, mən də bu dərvişlər yanında üzükara qalmayım. Allah o axşam hər axşamdakından da bol nemətlərlə dolu iki süfrə yemək göndərir. Dərvişlər təəccüblənirlər, sən kimin eşqinə dua etdin, söylə? Yunus deyir: Əvvəlcə siz deyin. Onlar: Biz Tapdıq Əmrə dərvişi Yunus eşqinə dua etdik, deyirlər. Bunu eşidən Yunus dərhal Tapdıq Əmrənin dərğahına dönür. Mənbələrin verdiyi məlumatlara görə, Yunus Əmrə Tapdıq Əmrə dərğahında 40 il qulluq göstərdikdən sonra nəсібini almış və “dili açılaraq” bədahətən ilahilər söyləməyə başlamışdır.

*Tapdığın tapısında, qul olduq qapısında,
Miskin Yunus çiy idi, beşdi əlhəmdürüllə.*

[14, s.453]

Nəticə / Conclusion

Bütün bu deyilənlər onu göstərir ki, müxtəlif ərazilərdə doğulmasından, yazıb yaratmasından, etdiyi səyahətlərdən, bağlı olduğu təriqətdən, görüşdüyü şəxsiyyətlərdən, yazdığı ilahilərdən, asılı olmayaraq, insanları haqq yoluna səsləyən bu sənətkarın doğum yeri və məzarı-

Deməli, Tapdıq Əmrəyə şagird olan Yunus 40 il onun hüzurunda xidmət göstərmişdir. Abdullaq Gölpınarlının araşdırmalarından məlum olur ki, Tapdıq Əmrə o zaman Sakarya hövzəsində yaşamışdır. Bu fikrə rəğmənlər Yunus Əmrə də Sarıköylü qəbul edilə bilər [9, s.12]. Deməli, Hacı Bəktaş Vəlinin “Vilayətnamə”sinə görə o, Sivrihisara bağlı olan Sarıköydə doğulmuşdur [5, s.93].

Yunus Əmrə və Mövlananın əlaqələri haqqında yarıəfsanə, yarıhəqiqət olan bir fikir də formalaşmış ki, Mövlana “Allah dərğahında hansı mərtəbəyə qalxdımsa, Türkman xocası Yunusu özümdən öncə oturmuş buldum” [14, s.46] Ərzurumlu İbrahim Hakki isə “Mərifətnamə” əsərində Yunus Əmrənin Ərzurumun Tuzçu köyündən olduğunu söyləyir [16, s.37].

Şairin doğum yeri haqqında olan mülahizələrdən biri də odur ki, mütəsəvvüf Niyazi Misri Yunus Əmrənin məzarının və məqamının Lüm-nidə olduğunu demişdir [16, s.44]. Onun məzarı ilə bağlı fərqli fikirlərdən biri də odur ki, Hacı Bəktaş Vəlinin “Vilayətnamə”sində Karaman və Əskişəhərdə olması haqqında da mülahizələr var. Elə buna görə də Karaman və Əskişəhərdə Sarıköydəki türbənin Yunus Əmrə türbəsi olduğu düşünülür. Dövrünün görkəmli şəxslərindən olan Hacı Bəktaş Vəlinin xəlifələri kimi tanınan Sarı Saltukla Barak Baba Yunus Əmrənin şeyxi olan Tapdıq Əmrənin şeyxi olmuşlar. Görkəmli tədqiqatçı A.Gölpınarlı son zamanlar Yunusun Sarıköydəki məzarının açıldığını, Yunusun dahi bir insan olduğunu skletlərin, təqribən altı yüz il öncə 80 yaşlı adama məxsus olduğunu yazır [7, s.12].

nin müxtəlif ərazilərdə olmasını stereotip kimi qəbul etmədən insanların şairə olan sevgisi heç də azalmamışdır. Sübut edir ki, Yunus Əmrənin fikri, düşüncə sistemi ümumtürk düşüncəsi sistemi ilə bağlı olduğu kimi, məzarı da onu sevən türk qövmünün qəlbindədir.

Ədəbiyyat / References

1. Aslan M. Əfsanələrə bürünmüş ömür. “Azərbaycan” jurn., 1979, №6.
2. Anadol C. Könüllər sultanı Yunus Emre. İstanbul: 1993.

3. Banarlı N. S. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: 2001, I kitab.
4. Barkan L. Kolonizator Türk dervişleri. Ankara, 1942.
5. Bektaş V. Vilayetname. Hazırlayan. Eset Korkmaz. İstanbul: Can Yayınları, 1995.
6. Çağlayan K. Yunus Emre. İstanbul, 1993.
7. Gölpınarlı A. Yunus Emre. İstanbul: Varlık – Milliyyet Yayınları, 1995.
8. Hacıyev T. Yunus Əmrə və Türkcəmiz. “Ulduz” jurnalı, 1991, № 6.
9. Köprülü F. Türk edebiyatında ilk mütesevvüfler. Ankara, 1966, II baskı.
10. Mazioglu H. Yunus Emreye 1991 sevgi yılı dolayısıyla. Türk dili. Aylık dil dergisi. 1991, say 480.
11. Mollov R. Yunus Emre hakkında kaynaklar. Türk folkloru araştırmaları. 1986, №263.
12. Namazov Q. və Mürsəlov M. Bir mübahisə haqqında. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 25 may.
13. Nemətgızı M. Azərbaycanda Tapdıq baba və Yunus İmrə qəbirləri. “Ədəbiyyat” qəz., 1992-ci il, 21 yanvar.
14. Yunus Emre Divanı. Mustafa Tatçı. İstanbul. H. Yayınları. 2021.
15. Özsay Ö. Yunus Emre hasret durur sana. İstanbul, 1989.
16. Tatçı M. Yunus Emre divanı. İstanbul: 1997. MEB. Yay. 1/44
17. Tatçı M. Yunus Emreden Yolçuya öğütler. Risaletün-Nüşhiyye şerhi. İstanbul. H. Yayınları, 2021.
18. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi

Юнус Эмрə в плоскости азербайджанской среды

Хураман Гумматова

Доктор философии по филологии

Институт литературы им. Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: hummatovax@mail.ru

Резюме. Место рождения великого мыслителя и поэта-суфи турецкого мира Юнуса Эмрə до сих пор не известно в точности и связано это с несовпадением различных сведений, результатов производившихся исследований. О месте рождения, жизни и погребения этого поэта-шейха в современных исследованиях существуют различные неопределенные версии. Существуют версии о расположении его гробницы и о месте его рождения начиная с всех областей Анатолии до Азербайджана и это усложняет возможность достоверного изучения жизненного пути поэта. Одна из многочисленных версий о месте его рождения, это версия из “Вилаетнамэ” Гаджи Бекташ Вели, согласно которой поэт родом из Карамана и Эскишехира. Согласно поэту-суфию Ниязи Мисри место погребения и гробница Юнуса Эмрə находится в Люмни.

Ключевые слова: Юнус Эмре, место рождения, Анатолия, Караман, Сарыкой, Азербайджан